

канд. іст. наук, доц. **Головко О. В.**

Харківський державний університет харчування та торгівлі

СОЦІАЛЬНО-ГЕНДЕРНИЙ ПОРТРЕТ УКРАЇНСЬКОЇ СІМ'Ї НА ТЛІ СТАНОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНОЇ СИСТЕМИ ВИХОВАННЯ (20-ті рр. ХХ ст.)

З утвердженням радянської влади соціально-гендерний портрет української сім'ї змінився спочатку у промислових регіонах починаючи з 1919 р., а потім і на усій території УСРР. Це було покликано, по-перше, ідеологією нової радянської педагогіки, а по-друге, залученням жінок до промислового виробництва, що докорінно змінило гендерну картину українських радянських трудових відносин. Радянський соціалістичний експеримент був, очевидно, найбільш радикальним перетворенням, яке знало до того часу людство. Суспільне становище жінки як домогосподарки і, у першу чергу матері, патріархальний родинний уклад були оголошені буржуазними пережитками. Укорінений у свідомості українців упродовж століть індивідуалізм, ґрунтований на традиціях подвірно-спадкового землеволодіння, тепер фактично викорінювався більшовицьким колективізмом, співзвучним із традиційним російським общинним землеволодінням. «Розкріпачення» української жінки йшло поруч із запровадженням ідей суспільного виховання дітей.

У перші роки радянської влади, коли дошкільне виховання посіло своє місце у державній системі освіти, значно розширилось коло його вихованців, тобто зросла кількість родин, які виховували дітей за допомогою держави. Серед дітей, які відвідували дошкільні заклади у містах УСРР, значна кількість походила з неповних родин. У яслах дітей з неповних сімей було від 19% до 42%. У садках це співвідношення було меншим – від 15,7% до 23,8% [1].

Протягом 1920-1930 рр., усередньому за десятиріччя співвідношенні, соціальний портрет вихованця дошкільного закладу УСРР виглядав так: діти з родин робітників промислових підприємств – 49%, службовців – 31%, безробітних – 8%, кустарів та ремісників – 5%, селян – 3,5 %, червоноармійців – 2,5%, осіб вільних професій – 1,0% [2, с.13]. З другої половини 20-х рр. дошкільні заклади поповнюються дітьми студенток технікумів і вищих навчальних закладів [2, с. 14].

Згідно з актами обстежень дошкільних закладів окружними відділами освіти протягом 1920 – 1930 рр. у містах Харкові, Києві, Одесі, Полтаві, Донецьку – 55–79% від загальної кількості батьків займались некваліфікованою працею, отримуючи заробітну платню від 25 до 50 крб. на місяць. Батьки – кваліфіковані робітники – становили 19-35%, а службовці відповідно – 2-10% [3].

Таблиця 1 – Родинний стан дітей дошкільних закладів УСРР у 1921, 1925, 1930 роках (%).

Роки	Дитячі будинки			Дитячі садки		
	Повні сироти	Виховуються одним із батьків	Повна сім'я	Повні сироти	Виховуються одним із батьків	Повна сім'я
1921	23,5	68,7	7,8	3,2	23,8	73,0
1925	9,2	68,4	22,4	3,3	24,3	72,4
1930	9,6	68,5	21,9	2,9	15,7	81,4

Таблицю складено авторкою на основі: Статистика народної освіти на 1 січня 1925 р. Установи соціального виховання. – Харків, 1925 – С. 17; Народна освіта на Україні на 15 грудня 1927 р. Харків, 1928. – С. 35; Статистика народної освіти на 1930/1931 навчальний рік. – Харків, 1931. – С. 54.

У промислових районах міст України, де зазвичай і розташовувались дошкільні заклади, серед мешканців було поширене пияцтво і хуліганство. На побутовому рівні скоювалась досить значна кількість злочинів, від яких, у першу чергу, страждали діти. Житло робітників було переважно барачного типу і не відповідали елементарним санітарним вимогам. Була відсутня каналізація, водогони і опалення. У багатьох випадках у бараках було відсутні електричне освітлення. Родинам виділялася лише одна кімната, у якій часто–густо постійно мешкали від чотирьох до восьми осіб. Здебільшого діти спали вночі разом з батьками або іншими членами родини в одному ліжку. Харчувались діти погано. Деякі родини були у такому скрутному становищі, що під час вихідних їхні діти отримували від дошкільного закладу хлібний пайок [4]. У 1926 р. з 75-ти дітей садка, що діяв при Харківському паровозобудівному заводі, 10 не мали можливості відвідувати дитячий заклад через відсутність зимового одягу та взуття. Діти взимку практично не виходили на вулицю [5].

Масового характеру у досліджуваній період набувають звернення батьків з проханням зарахувати їхніх дітей дошкільного віку до дитячих

будинків і садків через фінансову неспроможність опікуватись ними [6]. Якщо при розгляді таких заяв міська Рада визнавала матеріальну скруту родини, дитина направлялась у відповідний заклад. Державним коштом вона забезпечувалась одягом і харчуванням

Завдяки звітам працівників дошкільних закладів можна простежити певні зміни у санітарно-гігієнічних умовах життя вихованців та їх родин. Вихователі та лікарі постійно проводили з батьками бесіди про необхідність дотримування елементарних профілактичних заходів щодо запобігання інфекційних хвороб. [7].

Таблиця 2 – Гігієнічні умови життя дітей, які відвідували дошкільні заклади Харкова, Одеси, Дніпропетровська за 1921, 1925, 1930 роки (%)

Домашні гігієнічні умови	Роки		
	1921	1925	1930
Вмиваються з милом	84	92	94
Мають спільний з іншими членами родини рушник	16	8	6
Мають окремий власний рушник	2	10	15
Купаються щотижня	85	96	100
Педикульоз	12	6	2
Сплять, укриваються ковдрою	90	92	96
Сплять, укриваючись одягом	10	8	4
Мають зимовий одяг та взуття	90	98	100
Снідають, ідучи у садок	45	72	90
Мають щоденно обід	87	100	100
Акуратність в одязі	25	45	94
Використання носових хусток	-----	50	96
Діти, яких вдома б'ють	15	9	3
Відвідують кіно і театри разом з батьками	19	25	29

Таблицю складено авторкою на основі: ДАХО. Ф.Р. 855. Оп. 1. Спр. 68; ДАХО. Ф.Р. 820. Оп. 1. Спр. 42; Ф.Р. 820. Оп. 1. Спр. 48; ДАХО Ф.Р. 820. Оп. 1. Спр. 381; ДАОО. Ф.Р. 134. Оп. 1. Спр.878; ДАОО. Ф.Р. 134. Оп. 1. Спр. 876; ДАОО. Ф.Р. 134. Оп. 1. Спр. 952; ДАОО. Ф.Р. 227. Оп. 1. Спр. 15.

Важливо, підкреслити, що культурний рівень батьків-робітників був досить низьким, особливо серед матерів. Вплив «вулиці» завдавав шкоди дитині, робив її агресивною та штовхав на аморальні вчинки. Згідно зі звітами керівників дошкільних закладів, поширеним явищем у садках на початку 20-х рр., було те, що діти гралися у «варку самогону», «сварку» і у «п'янку» [8].

Таблиця 3 – Освітньо-культурний рівень батьків, діти яких відвідували дошкільні заклади Харкова, Одеси, Дніпропетровська за 1921, 1925, 1930 роки (%).

Освітньо-культурний рівень батьків і матерів	Роки		
	1921 рік батьки-матері	1925 рік батьки-матері	1930 рік батьки-матері
Мають будь яку освіту	25 - 10	41 - 22	49 - 25
Не мають освіти, але вміють читати і писати	75 - 23	59 - 41	51 - 45
Чоловіки які застосовують фізичну силу до членів сім'ї	20	17	12
Пияцтво у родині	25	18	10
Читають газети	56 - 10	56 - 16	75 - 18
Відвідують клуб	50 - 5	65 - 36	70 - 50
Виконують громадську роботу	11 - 0	20 - 11	25 - 14

Таблицю складено авторкою на основі: ДАХО. Ф. 855. Оп. 1. Спр. 68; ДАХО. Ф. 820. Оп. 1. Спр. 42; ДАХО. Ф. 820. Оп. 1. Спр. 48; Ф. 820. Оп. 1. Спр. 381; ДАОО. Ф. 134. Оп. 1. Спр. 878; ДАОО. Ф. 134. Оп. 1. Спр. 876; ДАОО. Ф. 134. Оп. 1. Спр. 952; ДАОО. Ф. 227. Оп. 1. Спр. 15.

У 20-30-рр. ХХ ст. в УСРР відбулися докорінні зміни у суспільно-політичному та соціально-економічному житті. Розвиток тоталітарної системи керівництва державою та пов'язані з ним індустріалізація і колективізація суттєво вплинули на гендерну ситуацію у суспільстві. До промислового та сільськогосподарського виробництва масово залучались жінки. Для вивільнення їх від традиційного догляду за дітьми розширювалась мережа дошкільних закладів яка вона охопила усі промислові центри УСРР і значно поширилась в аграрних регіонах республіки.

Список скорочень

ДАХО – Державний архів Харківської області

ДАОО – Державний архів Одеської області

ЦДАВОВУ України – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України

Література

1. ЦДАВОВУ України. Ф. 166. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 17, 20.
2. Липинський В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УРСР у 20-ті роки / В. Липинський. – Донецьк : Вид-во. Донецьк. ун-ту, 2001. – 248 с.
3. ЦДАВОВУ України. Ф. 166. Оп. 6. Спр. 435. Арк. 17; 162; Морозова Н. Підсумки росту дошкільної мережі за першої п'ятирічки / Н. Морозова // За комуністичне виховання дошкільників. – 1932. – № 11-12. – С.1–11; Гендрихівська А. П'ятнадцять років дошкільного виховання на Україні // А. Гендрихівська // За комуністичне виховання дошкільників. – 1932. – № 10. – С. 12– 23; Пасіка Т. Школа й дошкільне виховання на Україні за 15 років / Т. Пасіка // За комуністичне виховання дошкільників. – 1932. – № 10. – С. 1–12.
4. Глухенька Л., Остроухова Н., Богородська В. Вивчення оточення і роль дитячого садка в роботі серед населення / Л. Глухенька, Н. Остроухова, В. Богородська // Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології. – 1927. – № 2 – С. 5–16.
5. ДАХО. Ф. Р. 820. Оп. 1. Спр. 48. Арк. 87.
6. ДАОО. Ф. Р. 134. Оп. 1. Спр. 877. Арк. 12–17.
7. ДАХО. Ф. Р. 820. Оп. 1. Спр. 381. Арк. 27, 25, 26.
8. ДАХО. Ф. Р. 820. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 5.